

Alþingi
Erindi nr. P 130/535
komudagur 8.12.2003

Umhverfisnefnd Alþingis
Alþingi
150 – Reykjavík

Reykjavík 4. desember 2003

Efni: Umsögn um tillögu til þingsályktunar um afléttingu veiðibanns á rjúpu á þingskjali 154 – 154. mál.

Í bréfi dagsettu 25. nóvember 2003 og undirritað er af Evu Maríu Ævarsdóttur fyrir hönd umhverfisnefndar Alþingis er farið fram á að ég sendi umsögn um ofnagreinda þingsályktunartillögu. Sem formaður Dýraverndarráðs og varaformaður Fuglaverndarfélags Íslands hef ég tekið þátt í umsögnum um þessa þingsályktunartillögu á öðrum vettvangi. Í Dýraverndarráði var ég í meirihluta sem studdi þessa tillögu en í stjórn Fuglaverndarfélags Íslands var ég í minnihluta, en meirihluti stjórnar Fuglaverndarfélagsins lagðist gegn samþykkt tillögunnar (sjá innsend erindi þessara aðila). Í þessari umsögn mun ég gera ítarlega grein fyrir og rökstyðja afstöðu mína til þingsályktunartillögunnar.

Ég tel að með algjöru banni á rjúpnaveiðar hafi verið gengið of langt tek undir þá tillögu flutningsmanna að veiðibanni á rjúpu verði aflétt sem fyrst, en úr þessu er vart raunhæft að ætla að það verði fyrir en á næsta ári.

Helstu rök umhverfisráðherra fyrir banninu voru eins og segir í fréttatilkynningu 25/2003 frá umhverfisráðuneytinu að rjúpnastofninn „sé nú í lágmarki þ.e. toppar í hámarksárum hafa farið lækkandi og sveiflur að jafnast út, og að stofninum hefur hrakað jafnt og þétt frá sjötta áratug síðustu aldar. Að mati Náttúrufræðistofnunar Íslands ráða áhrif skotveiða miklu og hafa ber í huga að skotveiðarnar eru eini affallaþátturinn sem stjórnvöld geta haft áhrif á til skemmri tíma litið. Veiðarnar ganga á stofninn og draga verulega úr möguleikum hans til það komast upp úr núverandi lægð.“ Rök sín byggir umhverfisráðherra að sögn á áliti Náttúrufræðistofnunar Íslands (NÍ) eins og sjá má í bréfi stofnunarinnar dagsettu 7. júlí 2003 og fylgiskjölum (sjá http://www.ni.is/efst/rjupa_fridun.phtml) en þar segir m.a. að rjúpnastofninn sé í sögulegu lágmarki og að stofnsveiflur séu að sléttast út. Í bréfi NÍ segir jafnframt að stefna beri að því að draga úr veiðum sem nemur 50-70% til að stofninn nái að vaxa líkt og hann gerði fyrrihluta síðustu aldar og að friða beri stofninn gegn skotveiðum næstu fimm árin með það að markmiði að leyfa ekki veiðar fyrir en stofninn hafi styrkst verulega og náð það sem þeir kalla góðu hámarki. Í umræðunni hefur umhverfisráðherra einmitt vísað til þessa og sagt að rjúpnastofninn **eigi** að vaxa um 50% á ári. Í orðum NÍ og umhverfisráðherra liggur að það séu veiðar á rjúpu sem hamli því að stofninn nái að vaxa með þeim hraða sem hann gerði á fyrri hluta síðustu aldar og segir NÍ í áliti sínu dagsettu 24 júlí 2003 að þeir telji áhrif skotveiða ráða hér miklu og að skotveiðar séu eini affallaþátturinn sem við getum haft áhrif á til skemmri tíma litið.

Er rjúpan í sögulegu lágmarki?

Ég tel að það hafi verið óheppilegt að nota þetta hugtak, sögulegt lágmark. Við erum hér að eiga við dýrastofn sem sveiflast með 10 ára stofnsveiflu og það flækir alla umfjöllun. Það má eiginlega segja að munurinn á svona sveiflóttum stofni eins og rjúpunni og stofni sem ekki sveiflast reglubundið að mælieiningin sé sveiflan í stað ársins hjá venjulegum stofni. Ef við miðum við þau talningasvæði sem mæld eru í dag má segja að við þekkjum 4 sveiflur, en talningar á 3 af þeim svæðum sem við teljum dag byrjuðu 1963 og stór hluti svæðanna er frá 1981. Við getum svo fengið

óbeinan samanburð frá fyrri tíð. Ef lágmarkið sem rjúpnastofninn er í núna er borið saman við fyrri lágmark sem við þekkjum þá sést að það er ekki það lægsta þannig að orðalagið sögulegt á ekki við þar, stofninn er bara í lágmarki eins og búast má við út frá 10 ára stofnsveiflunni og var síðast í lágmarki 1993. Menn hafa svo bent á að síðasta hámark hafi verið það lægsta sem við þekkjum en svo þarf ekki að vera heldur. Hingað til hafa menn horft á stofnsveiflunar fyrir einstök svæði og ekki borið þær saman tölfræðilega. NÍ bar reyndar saman síðustu 2 stofnsveiflur fyrir einstök svæði í fylgiskjali með tillögum sínum 2002 og sem fylgdi einnig tillögum þeirra 2003. Þar var notuð aðhvarfsgreining og út úr þeirri greiningu fékkst að meðaltali 66% fækkun á tímabilinu 1981-2002 og út frá þessari greiningu vill NÍ setja rjúpun á valista. Þessa greiningu hef ég gagnrýnt og bent á að ekki sé hægt að beita aðhvarfsgreiningu á þessi gögn þar sem forsendum sem slík greining gerir er ekki fullnægt og hefur það verið viðurkennt af sérfræðingum NÍ. Ég hef nú beitt annarri aðferð við greiningu á talningargögnum frá 1963-2003 sem kallast á ensku General Additive Models, skammstafað GAM og er farið að nota víða erlendis á svipuð gögn þar sem ákveðin svæði eru talin til að fá stofnvisitölu. Kostur þessarar aðferðar fram yfir þær sem notaðar hafa verið er að öll talningasvæðin eru notuð saman til að fá visitölu fyrir stofninn og einnig gefur þessi aðferð okkur 95% vilmörk á ferilinn. Sé þessi aðferð notuð á talningarnar 1962-2003 er ekki hægt að draga þá ályktun að stofninn sé nú í sögulegu lágmarki. Heldur er síðasta stofnsveifla svipuð að hæð og hún var á sjötta og sjöunda áratugnum. Á áttunda áratugnum reis sveiflan hæst og það var aðallega vegna þess að lægðin eftir sjöunda áratuginn var svo grunn að sveiflan hófst frá hærri byrjunarpunkti en hinar þrjár sem við þekkjum. Það er heldur ekki hægt að segja út frá þeim talningagögnum sem við höfum aftur til 1963 að sveiflan sé að jafnast út. Sé tímabilið 1963 –2003 borið saman við önnur gögn sem gefa okkur vísbendingar um stærð og sveiflur rjúpnastofnsins fyrir þennan tíma er margt sem bendir til að minna sé af rjúpu nú en var á fyrri helmingi síðustu aldar. Þar höfum við bæði tölur um útflutning á rjúpum til Evrópu til 1940, talningar á Fjöllum í Kelduhverfi 1950 – 90 og svo hausttalningar frá Skagafirði 1944 – 2001. Við samanburð virðist vera að eftir 1950 hafi orðið talsverð fækkun á rjúpum en áratugina þar á undan hafi verið mikil rjúpnamergröð eins og elstu menn tala um. Ég tel að um miðja síðustu öld hafi rjúpum fækkað og stofninn hafi haldist nokkuð stöðugur síðan. Hvað gerðist vitum við ekki, það gætu hafa verið atburðir tengdir fæðuvef, veðurfar eða eins og skilja má á NÍ að það séu veiðar.

Ef lítið er lengra aftur og þá á útflutningstölur sem ná aftur til 1865 og fram til 1940 þá sér maður að það verður gríðarlegt stökk í útflutningi um aldamótin 1900. Þessi aukning getur hafa stafað af því að nýir markaðir fyrir rjúpu hafi skyndilega opnast eða þá að eftirspurnin hafi verið fyrir hendi og framboðið skyndilega aukist vegna stækkandi rjúpnastofns. Til að svara þessu þarf að rannsaka sagnfræðileg gögn um markaðinn en slíkt hefur ekki verið gert. Aftur á móti hef ég verið að skoða gögn um rjúpnafjölda í nágrannalöndum okkar og þar eru vísbendingar um að eitthvað svipað hafi gerst m.a. í Noregi og Skotlandi. Hér er um að ræða athuganir mínar sem eru skammt á veg komnar og ég er að reyna að afla frekari gagna um. En það sem ég hef séð bendir til að í Noregi hafi orðið mikil aukning á rjúpu um aldamótin 1900 og verið óvenju mikið af þeim í upphafi 20 aldarinnar (sjá C. Smedshaug 2000. Was high grouse bag in early 20th century Norway due to a program for extinction of small game predators? *Ecography* 24:5 597-587.). Einnig eru vísbendingar um svipaðan hlut í Skotlandi (Peter Hudson munnl. upplýsingar), mikið af rjúpum fyrri hluta síðustu aldar en síðan fækkun um 1940 og minna eftir það. Hér er um spennandi viðfangsefni að ræða og vísbendingar um að rjúpnamergröðin fyrrihluta síðustu aldar

hafi hugsanlega verið óvenjulegt ástand sem ekki er víst að komi aftur. Ég ítreka þó aftur hér að ekki eru miklar athuganir enn að baki þessari tilgátu og henni verður að taka með fyrirvara. En ef fótur er fyrir henni er engan veginn víst að við náum að sjá aftur 50% vaxtarhraða og mikla rjúpnamergröð sem sást á fyrrihluta síðustu aldar þó svo að rjúpan verði alfriðuð.

Áhrif skotveiða.

Hver eru áhrif skotveiða á íslenska rjúpnastofninn? Í álitni NÍ dagsettu 24. júlí 2003 segir að skotveiðar á rjúpu hafi verið stundaðar með þeim formerkjum að veiðar hafi engin áhrif á stofninn. Hér er átt við að menn hafa talið hingað til að rjúpnastofninn bæti sér upp veiðafföllin með því að það dragi úr öðrum afföllum á móti en að veiðiafföll bættist ekki bara við náttúruleg afföll. Það væri kannski nær að segja að skotveiðar hafi í gegnum tíðina verið taldar hafa lítil áhrif ferkar en engin. Bæði er líklegt að veiðar hafi mismikil áhrif eftir því hvenær ársins þær eru stundaðar og eins eru flestir sammála að líklega séu áhrif skotveiða á stofninn mestar þegar hann er í lægð. Það sést á þeim rannsóknum sem stundaðar hafa verið á rjúpum hér og m.a. er fjallað um á ofangreindri vefsíðu NÍ að afföll á rjúpu eru mikil og mest í upphafi vetrar. Þannig er líklegt að veiðar í upphafi hausts og vetrar hafi minni áhrif en veiðar sem væru stundaðar um miðjan vetur eða síðla vetrar. Athuganir NÍ á áhrifum veiða á rjúpu benda sumar til að veiðar hafi áhrif. Á ég þar við athuganir á radiómerktum rjúpum í Mosfellssveit. Veiðialag þar var reyndar mjög mikið og reyndust 67% rjúpnanna falla af völdum veiða (sjá <http://www.ni.is/efst/ofveiddrjupa.phtml>). Samanburður við ár sem ekki var veitt benti til að hluti af þessum afföllum hafi bæst við náttúruleg afföll og að stofninn hafi ekki náð að bæta sér það upp. Þetta svæði, Mosfellssveitin, er þó líklega óvenju mikið sótt þannig að líklegt er að hér sé um staðbundna ofveiði að ræða og ekki líklegt að þetta veiðialag megi yfirfæra á landið allt. Önnur athugun NÍ á rjúpum í Hrísey leiddi reyndar í ljós gríðarleg náttúruleg afföll (http://www.ni.is/efst/rjupa_eyjafjordur.phtml). Í þeirri athugun var veiði bara 4% dauðsfallanna en samt sem áður voru heildarafföll síst minni en í Mosfellssveit árin sem veitt var þar og veiðiafföllin voru 67%. Því hefur því engan veginn verið svarað hér hve mikil áhrif veiða séu. Einnig má segja að samanburður talningasvæða bendi til að veiðar hafi lítil áhrif á stofnsveifluna. Kvísker í Örafum er eitt af 3 talningasvæðum sem talin hafa verið frá 1963 og þar hefur verið merkt talsvert af rjúpum á því tímabili (sjá Ólafur K.Nielsen og Hálfván Björnsson 1997. Rjúpnarannsóknir á Kvískerjum 1993–1995. Náttúrufræðingurinn 66(3-4) 115-123.). Á Kvískerjum og í kring eru rjúpnaveiðar lítið sem ekkert stundaðar og athuganir á endurheimtum rjúpna sem merktar voru á tímabilinu 1934–95 (alls 916 rjúpur merktar) benda til að veiðiafföll á Kvískerjarjúpum séu innan við 1%. Hrísey á Eyjafirði hefur einnig verið talin frá 1963 og á það sameiginlegt með Kvískerjum að þar hefur mikið verið merkt af rjúpum. Veiðiafföll þar eru mörgum sinnum meiri og þó ég hafi ekki tiltæk gögn um hve mikil þau eru þá er það líklega ekki minna en 10-15% að meðaltali og ekki ólíklegt heldur að veiðialag á Birningsstöðum í Laxárdal sé svipað en það er þriðja svæðið sem talið hefur verið frá 1963. Ef stofnsveiflan er borin saman á þessum þrem stöðum er hún mjög svipuð og gefur ekki tilefni til að álykta að veiðar hafi mikil áhrif á stofnsveifluna.

Í ljósi umræðunnar nú og áður þá er það mjög mikilvægt að reyna að svara því hver áhrif skotveiða séu á rjúpnastofninn. Þekkingarskortur okkar á því hefur löngum valdið deilum og sérstaklega þegar rjúpan er í náttúrulegri lægð eins og nú. Því miður munum við líklega vera engu nær um áhrif veiða þó friðað verði næstu 3 árin. Náttúrufræðistofnun áformar engar nýjar rannsóknir sem munu geta mælt áhrif

fríðunar á stofninn og þegar undirritaður spurði beint eftir því á ársfundi Náttúrufræðistofnunar 2003, þar sem m.a. var fjallað um veiðiráðgjöf, var svarið að þetta væri neyðarráðstöfun en ekki tilraun og ekki hægt að fullyrða um að þó fjölgun yrði að það væri vegna fríðunar. Því er líklegt að við munum standa í sömu sporum eftir 10 ár þegar líklegt er að stofninn verði aftur í lægð.

Er ástæða til aðgerða nú og þá hvaða aðgerða?

Í sjálfu sér er það ekki ef miðað er við tímabilið frá 1963. Stofninn er í náttúrulegri lægð og ekkert sem bendir til annars en að hann ætti að fara upp á við á næstu árum þó við vitum ekki hve hátt hann muni ná. Það er þó líklegt þar sem hann er í lægð að áhrif veiða séu meiri nú en þegar stofninn er í kringum hámark. Því eru flestir sammála um að rjúpan verði látin njóta vafa og reynt sé að draga úr veiðiálagi í lágmarksárum og á það við um veiðimenn sem aðra. Um leiðir eru menn aftur á móti ósammála. Það má draga úr veiðum með ýmsum aðferðum eins og t.d. þeim sem taldar eru upp í þingsályktunartillögunni. Veiðibann er aftur á móti aðgerð sem gengur mjög langt og bitnar bæði á veiðimönnum og þeim sem vanir eru að borða rjúpur á jólum en samkvæmt könnunum eru það nær fimmtungur þjóðarinnar. Þá eru rjúpnaveiðar ekki einangrað fyrirbæri þannig að líklegt er að veiðibann á rjúpu geti aukið sókn í aðra villibráð svo sem gæsir. Það að auka veiðiálag á grágæs er ekki talið æskilegt þar sem heildarveiði á þeim er talin vera við eða yfir þolmörkum stofnsins og veiðiálag á blesgæs má alls ekki auka því sá stofn hefur minnkað hratt síðustu ár og ef ástæða er til að vernda einhvern veiðistofn þá er það blesgæsin (Sjá Arnór Þórir Sigfússon 2003. Blesgæsin, Skotvís 8).

Ég tel því að mun æskilegra hefði verið að grípa til takmarkana á rjúpnaveiðum jafnframt því sem reynt væri að mæla áhrif veiða. Af þeim aðferðum sem taldar eru upp í þingsályktunartillögunni þá tel ég bann við sölu á villibráð einfaldasta og öflugasta. Þá hafa rannsóknir í Skandínavíu bent til að net griðlanda geti verið mjög öflug verndaraðgerð og finnst mér sjálfsagt að því verði komið upp, en í dag eru mörg svæði þar sem veiðar eru bannaðar og sjálfsagt að fjölga þeim. Þar er líklega betra að hafa fleiri smærri svæði en fá stór. Stytting veiðitíma er flóknari aðgerð að útfæra og vara ég sérstaklega við að taka framan af veiðitímanum. Einhverskonar kvóti er aðgerð sem ætti að virka vel en gæti krafist meira eftirlits en aðrar.

Ef umhverfisnefnd óskar þá er ég reiðubúinn að koma á fund nefndarinnar og skýra sjónarmið mín nánar eða annað það er varðar rjúpur.

Virðingarfyllt

Dr. Arnór Þórir Sigfússon
Fuglafræðingur.